

Przypisy

¹ Wiele interesujących informacji dotyczących przestrzennych zachowań ludzi można znaleźć w książce J. Appletona, *The experience of landscape*, John Wiley and Sons, London 1975.

² J. Berndt-Kostyrzewska, 1978, *Metoda optymalizacji przestrzeni funkcjonalnej kuchni. Prace i materiały*, z. VI, Instytut Wzornictwa Przemysłowego, Warszawa, s. 13–15.

³ J. Kane, 1998, *Dzicy*, Wyd. Pruszyński i S-ska, Warszawa.

⁴ J. Skalski, 2007, *Analiza percepcyjna krajobrazu jako działalność twórcza inicjująca proces projektowania*, Wyd. SGGW, Warszawa, s. 121.

⁵ Między innymi: J. Skalski, A. Różańska, M. Gąsowska, E. Kosiacka, K. Rybak, 2007, *Piękno wiślanego brzegu zawarte w nazwie „Żoliborz” i jego rzeczywiste odwzorowanie w przestrzeni publicznej Żoliborza* [w:] „Przyroda i Miasto”, Wyd. SGGW, Warszawa, t. 9, s. 168–176.

⁶ Badania na ten temat były opublikowane podczas IV Krajowej Konferencji – Estetyka Mostów. J. Skalski, 2002, *Przeprawy mostowe a krajobraz doliny Wisły w Warszawie* [w:] „Materiały z IV Krajowej Konferencji Estetyka Mostów”, Instytut Dróg i Mostów Politechniki Warszawskiej, Warszawa – Popowo, s. 215–222.

⁷ Naczelny architekt Warszawy.

⁸ Na skwerze przy kościele św. Barbary można usłyszeć dźwięki muzyki i śpiew aktorów, które dochodzą z pobliskiego Teatru Roma mieszczącego się przy ulicy Nowogrodzkiej w samym centrum miasta.

⁹ Interesującą inicjatywą wykazały się: zarząd portu lotniczego Schiphol i władze miasta Amsterdamu, kiedy ogłosiły konkurs na utworzenie dźwiękowej strefy ochronnej, która odizoluje mieszkańców polderu Haarlemmermeerpolder od hałasu lotniska. <http://www.innovatieveoplossing.nl/>

¹⁰ Ten fakt jest przedstawiony na licznych panoramach Warszawy. A najbardziej czytelnie przedstawił to B. Canaletto, M. Wallis, 1954, *Canaletto malarz Warszawy*, PIW, Warszawa.

Literatura

1. Appleton J., 1975, *The experience of landscape*, John Wiley and Sons, London.

2. Berndt-Kostyrzewska J., 1978, *Metoda optymalizacji przestrzeni funkcjonalnej kuchni. Prace i materiały*, z. VI, Instytut Wzornictwa Przemysłowego, Warszawa.

3. Kane J., 1998, *Dzicy*, Wyd. Pruszyński i S-ska, Warszawa.

4. Konkurs na pomysł stworzenia krajobrazowej dźwiękowej strefy ochronnej wokół lotniska w Amsterdamie. *Creating a sound barrier for Amsterdam Airport Schiphol* (źródło: <http://www.innovatieveoplossing.nl/>).

5. Skalski J., 2002, *Przeprawy mostowe a krajobraz doliny Wisły w Warszawie* [w:] „Materiały z IV Krajowej konferencji Estetyka Mostów”, Instytut Dróg i Mostów Politechniki Warszawskiej, Warszawa – Popowo, s. 215–222.

6. Skalski J., Różańska A., Gąsowska M., Kosiacka E., Rybak K, 2007, *Piękno wiślanego brzegu zawarte w nazwie „Żoliborz” i jego rzeczywiste odwzorowanie w przestrzeni publicznej Żoliborza* [w:] „Przyroda i Miasto”, t. 9, Wyd. SGGW, Warszawa.

7. Skalski J., 2007, *Analiza percepcyjna krajobrazu jako działalność twórcza inicjująca proces projektowania*, Wyd. SGGW, Warszawa.

8. Wallis M., 1954, *Canaletto malarz Warszawy*, PIW, Warszawa.

Współczesne przemiany wód powierzchniowych na terenie wsi

Irena Niedźwiecka-Filipiak

Modern Transformations of Surface Water in the Area of a Village

Wstęp

Introduction

W tradycyjnym krajobrazie wsi bardzo często pojawia się woda w różnych jej formach. Wiąże się to z jej dawną funkcją użytkową, co łączyło się z wyborem miejsca na lokalizację niejednokrotnie w sąsiedztwie cieku wodnego, czasem istniejących zbiorników wodnych lub wód podziemnych [Borc, Potyrała 1993; Borkowski 2003]. Często na bazie przepływających rzek powstawały nowe stawy, które lokalizowane były wewnątrz terenów osiedlowych, na obrzeżach lub jako nieodłączny element parków przy dworach i pałacach. Liczba zbiorników wodnych w przeciągu ostatniego stulecia znacznie zmalała, jednakże obecnie znów zaczyna się doceniać ich wartość. Dawna funkcja bytowo-gospodarcza zachowanych zbiorników we wsiach zmieniła się obecnie przede wszystkim na ozdobną, rekreacyjną lub hodowlaną. Równie istotną rolę odgrywają zbiorniki i cieki wodne położone w krajobrazie otwartym. Specyficzne nasadzenia z nimi związane nie tylko podnoszą walory wizualne krajobrazu, ale przede wszystkim wraz z zadrzewieniami i zakrzewieniami śródpolnymi wpływają dodatnio na gospodarkę wodną całego obszaru [Konon, Szczęśna 2005].

Wody powierzchniowe we wsiach

Surface water in villages

Dla sprecyzowania skali zjawiska występowania wód powierzchniowych na terenie wsi przeprowadzono badania dotyczące rzeczywistej liczby zbiorników wodnych znajdujących się na ich terenie, a także określenia miejscowości, przez które przepływają cieki wodne. Studia dotyczyły terenu województwa dolnośląskiego, gminy Pakosław położonej w województwie wielkopolskim, a także porównawczo województwa opolskiego.

W województwie dolnośląskim przeanalizowano wszystkie wsie, które znajdują się na terenie określonym przez kwadrat o boku 15 km znajdujący się pomiędzy Wrocławiem, a Trzebnicą. W województwie wielkopolskim przeanalizowano wszystkie miejscowości w wybranej gminie Pakosław¹, która graniczy z gminą Milicz znajdującą się w województwie dolnośląskim. Natomiast w województwie opolskim przebadano 33 wsie objęte opracowaniami w ramach programu Odnowy Wsi. Miejscowości te były laureatami corocznego konkursu Piękna Wieś Opolska [Niedźwiecka-Filipiak 2005].

Zarówno w pierwszym, jak i drugim przypadku w 80% miejscowości znajduje się obecnie co najmniej jedna forma wód powierzch-

L.P.	Miejscowość	Liczba mieszkańców 2005 r. ²	Liczba zbiorników wodnych (w nawiasie razem z nieistniejącymi)	Przeplývające cieki
1	Białykał	145	1	Brak
2	Chojno	865	5	Szpatnica (obok)
3	Dębionka	41	0	Brak
4	Golejewko	233	3(6)	Szpatnica (wzdłuż przy wsi)
5	Góreczki Wielkie	249	6	Brak
6	Halin	55	0	Brak
7	Kubeczki	76	2	Szpatnica (obok)
8	Niedźwiadki	77	0	Brak
9	Osiek		7	Rów Domaradzki (obok)
10	Ostrobudki	160	4	Brak
11	Pakosław	1037	5(6)	Rów Oliwny (obok), Orla (obok)
12	Podborowo	58	2	Brak
13	Pomocno	177	1	Brak
14	Skrzyptowo	4	0	Orla (obok)
15	Sowy	422	0	Orla (obok)
16	Sworowo	278	5	Szpatnica (poprzecznie)
17	Zaorle	187	6	Orla (poprzecznie), Orla Leniwa (wzdłuż)

niowych (dotyczy to cieków wodnych i wód stojących). W gminie Pakosław na 17 miejscowości przypada 47 stawów znajdujących się całkowicie wewnątrz wsi i w bezpośrednim sąsiedztwie terenów osiedlowych natomiast na drugim badanym obszarze pomiędzy Trzebnicą a Wrocławiem w 44 miejscowościach znajdują się 84 zbiorniki wodne [Niedźwiecka-Filipiak 2002]. Podsumowując średnio na każdą wieś przypadają w gminie Pakosław trzy stawy, natomiast na drugim wybranym obszarze dwa. Jest

to liczba dość znacząca i świadczy o tym, że stawy są nieodłącznym czynnikiem krajobrazu wiejskiego również w chwili obecnej. Należy dodać, że gmina Pakosław jest gminą, w której grunty znajdujące się pod wodami powierzchniowymi mają udział zaledwie 2% w całej jej powierzchni. W województwie opolskim na 33 miejscowości, które zostały objęte opracowaniami, w 13 zachowały się do dziś zbiorniki wodne w różnej formie. Większość z nich uwzględniona jest w przyszłych

planach do zagospodarowania na miejsca rekreacji i wypoczynku.

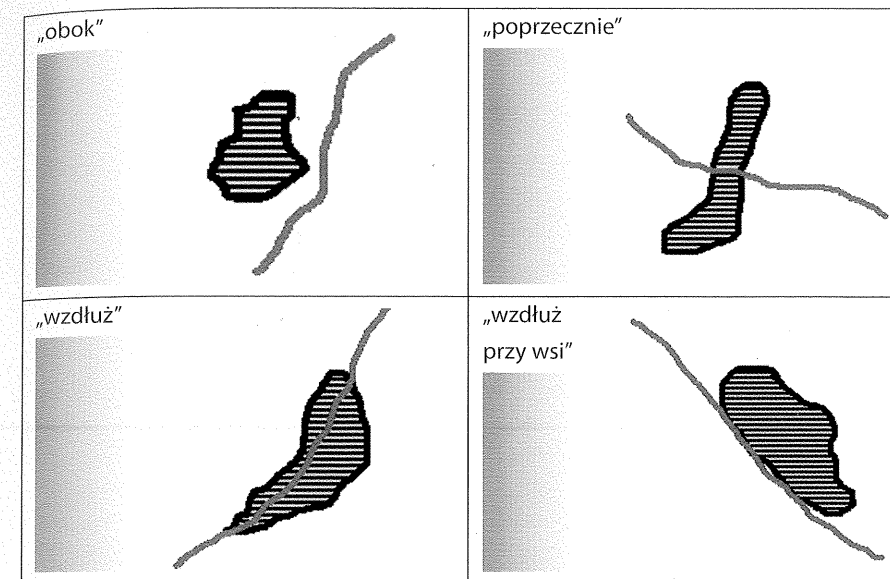
Z badań wynika, że w gminie Pakosław około 50% miejscowości lokalizowanych było przy ciekach wodnych. Pomiędzy Wrocławiem i Trzebnicą zaledwie 14 z 44 miejscowości ma w swoim otoczeniu rzeki i strumienie.

Obszar całej gminy Pakosław znajduje się w zlewni rzeki Orli, będącej prawobrzeżnym dopływem Baryczy. Rzeka ta przepływa południkowo przez tereny gminy i wraz dopływami tworzy sieć wodną badanego obszaru. Przyjęto lokalizację miejscowości w stosunku do cieków wodnych wg schematów ujętych w tabeli 2 [Pancewicz 2004]. Najwięcej miejscowości, bo aż 7 znajduje się „obok” terenów osiedlowych zabudowanych. Drugą grupę stanowią wsie, przez które cieki przepływają poprzecznie. Natomiast w pozostałych dwóch rzeka przepływa wzdłuż wsi.

Podobnie jest na terenie drugiego badanego obszaru. Dominuje położenie wsi obok strumieni i rzeczek, co zaobserwowano w 9 miejscowościach, w dwóch ciekach przepływają poprzecznie, natomiast w trzech pozostałych wzdłuż terenów osiedlowych wsi [Niedźwiecka-Filipiak 2002]. Badania wykazały również, że cieki wodne, podobnie jak układ komunikacji są elementem dość stabilnym we wsiach. Jedynie czasem zmienia się ich charakter ze względu na zarastanie brzegów, oraz zanieczyszczenie wody.

Schemat położenia wsi względem cieków

The chart of the village location with relation to water-courses

Zbiorniki wodne występujące na terenach wiejskich. Badania szczegółowe

Water containers in rural areas. Detailed research

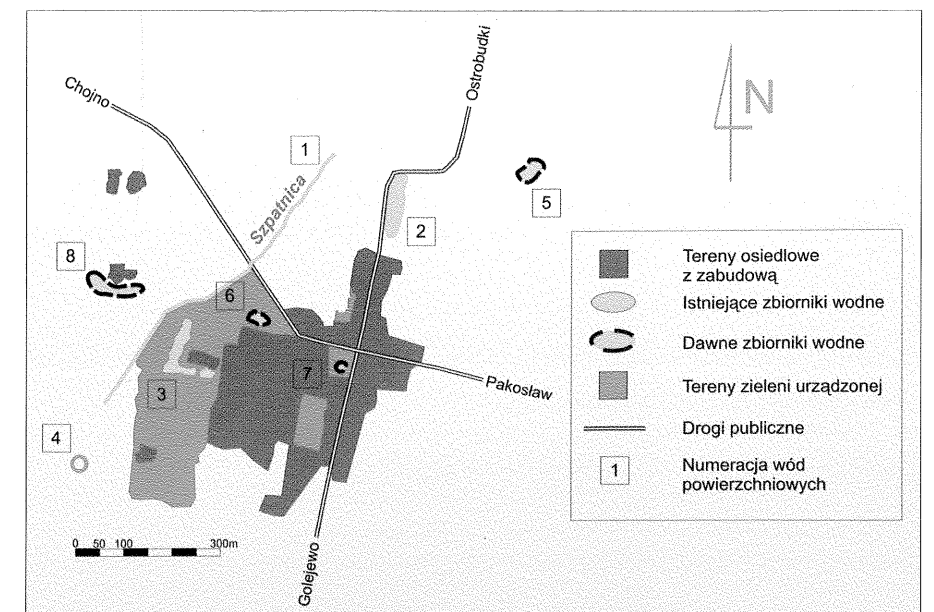
Zbiorniki wodne występujące na terenach wiejskich można podzielić na 2 grupy, zbiorniki znajdujące się wewnątrz terenów osiedlowych lub w bezpośrednim sąsiedztwie oraz oddalone od zabudowań wiejskich – śródpolne. Pierwsza z nich zawiera w sobie kolejny podział ze względu na odmienność ich pochodzenia i pełnione dawniej funkcje:

1. Stawy znajdujące się na terenie założenia pałacowo-parkowych.
2. Stawy towarzyszące zabudowie wiejskiej:

Wody powierzchniowe w miejscowości Golejewko, w gminie Pakosław

The surface water in Golejewko village in Pakosław commune

- stawy dawniej pełniące funkcje bytowo-gospodarczą znajdujące się na terenach osiedlowych wspólnych;
  - dawne zbiorniki przeciwpożarowe;
  - stawy hodowlane;
  - zbiorniki wodne przydomowe.
- Zatrważające jest to, że stawy stopniowo znikają z terenów wiejskich. Część zaniedbanych wysycha z powodu obniżenia poziomu wód

gruntowych, ale wiele przepada z powodu celowej działalności człowieka. Na miejscu zasypanych stawów powstają nowe tereny rekreacyjne np. mini golf w Złotogłowicach, w gminie Nysa lub przeznaczają się je na tereny budowlane, co zostało zaplanowane w Pakosławiu. Równocześnie w obrębie prywatnych posesji wykonuje się różnego rodzaju oczka wodne, co potwierdza naturalną potrzebę człowieka do obcowania z wodą. Z przeprowadzonych badań i porównania map z początku XIX wieku z mapami współczesnymi wynika, że w ciągu minionych 150 lat powierzchnia wód stojących we wsiach zmalała średnio o około 40%. [Niedźwiecka-Filipiak 2001]. Znikają przede wszystkim zbiorniki znajdujące się na terenach wspólnych.

Zjawisko zaniku wód powierzchniowych ma miejsce w wielu miejscowościach również w ostatnich latach. Takim przykładem jest miejscowość Golejewko położona w gminie Pakosław, w której w przeciągu kilkunastu ostatnich lat zniknę-

Staw hodowlany, dawne łowisko (nr 2)
Fot. Archiwum IAK

A fish-farming pond, former fishery (no 2)

ły 4 zbiorniki wodne. Miejscowość ta jest o tyle interesująca, że początkowo znajdowały się w niej wszystkie wymienione powyżej formy wód powierzchniowych.

W zespołach pałacowo-parkowe badanych obszarów woda przez długi czas odgrywała istotną rolę, ponieważ pojawiała się w postaci różnych form prawie w każdym założeniu. Widoczne jest to na dziewiętnastowiecznych mapach wsi, gdyż do dnia dzisiejszego dawne stawy, ciekі czy fosy w swej pierwotnej postaci zachowały się w niewielu miejscowościach.

Do interesujących pod względem krajobrazowym należy sytuowanie obiektu pałacowego, niekiedy o tradycjach zamku lub stylizowa-

nego na budowlę obronną, na małej wysepce po środku stawu. W innych przypadkach pałac otaczała fosa tworząc zamknięty pierścień lub jedynie obramowanie z trzech stron. Taka właśnie sytuacja ma miejsce w Golejewku. Na mapie numerem 3 oznaczono dawną fosę, która obecnie otacza pałac z dwóch stron. Stanowi ona do dziś ozdobę całego założenia. Niestety czas nie był łaskawy dla drugiego zbiornika oznaczonego nr 6, znajdującego przy wjeździe do parku. Kierownictwo Stadniny Koni w Golejewku, do której należał ten zbiornik podjęło decyzję o zasypaniu go i aktualnie zbiornik ten już nie istnieje.

W chwili obecnej nie istnieje również kolejny zbiornik oznaczony numerem 7. Znajdował się on w centralnej części miejscowości zwanej przez mieszkańców „rynkiem” i pełnił do lat 80. ubiegłego stulecia funkcję zbiornika przeciwpożarowego. Miał kształt regularnego prostokąta ogrodzonego siatką. W momencie założenia we wsi wodociągu stał się miejscem, do którego zaczęto wysypywać odpady. Władze lokalne podjęły decyzję o zasypaniu zbiornika i zlokalizowaniu w jego miejscu placu zabaw dla dzieci. Można tylko żałować, że nie podjęto próby zmiany jego funkcji na ozdobno-rekreacyjną, co na pewno podniosłoby walory estetyczne tego miejsca.

Zbiornik nr 8 to wyschnięty staw, który dawniej był ozdobą probostwa. Przyczyny zaniku tego zbiornika można dopatrywać się w obni-

Koncepcja zagospodarowania punktu widokowego na Landeck'u oraz systemu pomostów na rozlewisku rzeki Osobłogi w Pietnej, sytuacja i rzut

The concept of viewing point management at Landeck and a gangway system at the Osobłoga river pool in Pietna, situation and sketch

żeniu poziomu wód gruntowych, co było również przyczyną całkowitego zaniku zbiornika śródpolnego (nr 5) i okresowego wysychania wody w rowie otaczającym dawne grodzisko (nr 4). Miejsce to zwane „uroczyiskiem” przy niewielkim nakładzie pracy może stać się w przyszłości atrakcją turystyczną miejscowości. Niestety nie można powiedzieć tego samego o wymienionym wcześniej zbiorniku śródpolnym, który stał się obecnie dzikim wysypiskiem śmieci.

Ostatni ze zbiorników (nr 2) znajdujący się w północnej części miejscowości, to staw hodowlany, pełniący dawniej funkcję komercyjnego łowiska. Przed kilku laty właściciel zamknął łowisko i nie wiadomo,

jaki będzie jego los w przyszłości. Obecnie teren wokół zbiornika jest zadbane, co wpływa pozytywnie na cały krajobraz tej części Golejewka.

Pozytywne przykłady

Positive examples

W wielu miejscowościach zbiorniki wodne nie są jedynie kłopotem, przeszkodą utrudnieniem czy śmietniskiem szpecącym okolicę. W miejscowości Piątkowice w gminie Łambinowice dawny zbiornik przeciwpożarowy został przerobiony na ozdobny staw z pomostem, będący częścią miejsca wypoczynku i rekreacji całej wspólnoty wiejskiej.

Innym przykładem interesującego zagospodarowania zbiorników wodnych zarówno pod względem krajobrazowym, jak również użytkowym jest Pietna w gminie Krapkowice. Dla mieszkańców tej wsi istniejące stawy oraz rzeka są główną wartością, która jest bazą do tworzenia nowych projektów, eksponujących niepowtarzalny charakter miejscowości. Wieś ta położona jest w dolinie rzeki Osobłogi, której rozlewiska znajdują się w części miejscowości. Oprócz tego jest system rowów, które zasilają staw wiejski, oraz młynówka doprowadzająca wodę do funkcjonującego jeszcze w latach 60. ubiegłego stulecia młyna wodnego. Przed kilku laty powstał kolejny staw będący częścią gospodarstwa agroturystycznego, a mieszkańcy planują stworzenie jeszcze jednego zbiornika, który podkreśli urok znajdującego się na niewielkim wzgórzu starego cmentarza z dębami.

Poza tym pomysłem mieszkańców jest stworzenie punktu widokowego na miejscu zwanym „landeck”, w połączeniu z miejscem spotkań w altanie obok oraz kawiarenką zlokalizowaną w budynku dawnej szkoły. Widok z tarasu roztacza się na całą dolinę Osobłogi z widoczną starą częścią wsi i stawami w oddali. Miejsce to połączone byłoby z centralnym punktem we wsi – stawem początkowo system pomostów biegnących po skarpie a następnie ścieżką. W drugą stronę pomosty prowadzić będą przez rozlewiska tworząc ścieżkę ekologiczną z różnymi atrakcjami³.

Cmentarz nad stawem otoczony dębami, Pietna
Fot. I. Niedźwiecka-Filipiak

A cemetery overlooking a pond surrounded by oak trees, Pietna

Podsumowanie

Summary

Jaka będzie przyszłość wiejskich stawów, szczególnie tych, które znajdują się na terenach wspólnych trudno w tej chwili przewidzieć. Zbiorniki wymagają stałej opieki i dbałości zarówno o stan wody, brzegów jak i otoczenia. Jak pokazują ostatnie przykłady można wykorzystać wszelkie formy wód powierzchniowych, nawet tak nieprzyjemne jak rozlewiska rzeki do stworzenia projektów mających na celu podniesienia walorów miejscowości, szczególnie krajobrazowych. Trzeba mieć nadzieję, że wiejskie

stawy, szczególnie te mniejsze, nie znikną bezpowrotnie z terenów naszej polskiej wsi.

Irena Niedźwiecka-Filipiak

Instytut Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Institute of Landscape Architecture
Wrocław University of Environmental and
Life Sciences

Przypisy

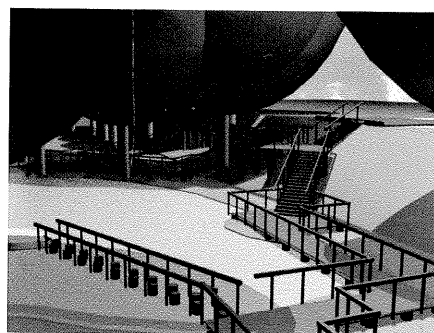
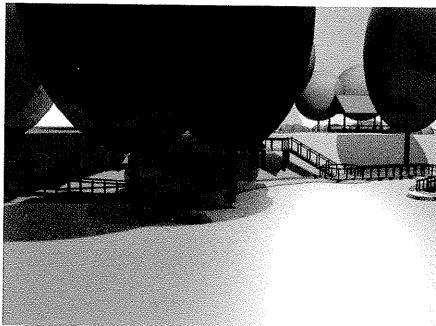
¹ Praca inżynierska Giżewska A., pod kierunkiem autorki.

² Dane z Urzędu Gminy Pakosław.

³ Koncepcja projektowa została wykonana przez studentów kierunku Architektura Krajobrazu Bagańska M., Bzowski D., Dudzik P. pod kierunkiem autorki.

Literatura

1. Borcz Z., Potyrała J., 1993, *Egzystencja i przyszłość wiejskich stawów*, Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu, Nr 231/1993, s. 335–343.
2. Borkowski Z., 2003, *Wpływ wody na rozmieszczenie osadnictwa wiejskiego – prezentacja metody badań i przykład jej zastosowania* [w:] Woda w przestrzeni przyrodniczej i kulturowej, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 2, Sosnowiec, s. 44–53.
3. Konon A., Szczęśna M., 2005, *Zieleń i woda w krajobrazie otwartym Wielkopolski*, Architektura Krajobrazu 3–4/2005, s. 96–101.
4. Niedźwiecka-Filipiak I., 2001, *Woda w krajobrazie wsi*, Architektura Krajobrazu 2–3/2001, s. 47–51.
5. Niedźwiecka-Filipiak I., 2002, *Wpływ wód powierzchniowych na układ przestrzenny wsi*, Inżynieria Rolnicza, 3(36), s. 383–391.
6. Niedźwiecka-Filipiak I., 2005, *Przemiany wizerunku wsi opolskiej pod wpływem odnowy wsi*, Architektura Krajobrazu, 1–2/2005, s. 18–26.
7. Pancewicz A., 2004, *Rzeka w krajobrazie miasta*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice.

Wizualizacje zagospodarowania rozlewiska rzeki Osobłogi w Pietnej

The visualization of the development of the flood waters of the Osobłoga river